

O PUSTU, MASKAH IN MASKIRANJU

Uredili: Jurij Fikfak, Aleš Gačnik, Naško Križnar, Helena Ložar-Podlogar. Založba ZRC, ZRC SAZU Zbirka Razprave in gradiva, Ljubljana, 2003

Glavni urednik knjige Jurij Fikfak je v predgovoru zapisal, da je pričujoča monografija »rezultat večletnih raziskav etnoloških ustanov in posameznikov v različnih slovenskih pokrajinah v drugi polovici 20. stoletja«, nastala pa je »iz želje in potrebe po dopolnitvi Kuretovega dela s spoznanji zadnjih raziskav«. Pri tem Fikfak seveda misli na do sedaj temeljno delo s področja pustovanj na Slovenskem, Kuretovo monografijo *Maske slovenskih pokrajin* iz leta 1984. Poraja se seveda vprašanje, ali so z novimi raziskavami doseženi nameni, želje in potrebe.

Že iz naslova se da razbrati bistvena razlika med obema deloma: Kuretovo delo je enoavtorsko (vendar pri tem ne smemo pozabiti, da je bilo tudi pri njegovi monografiji v delo vključeno večje število raziskovalcev in popisovalcev), medtem ko so v novejši knjigi zbrana dela več avtorjev. Vsak od avtorjev se je raziskav loteval s svojimi metodami in pisal v svojem stilu. Zato je tudi raven posameznih člankov zelo različna in sega od teoretičnih besedil do terenskih zapisov in osebnih opažanj posameznih pustnih dogajanj.

30 člankov sedemindvajsetih avtorjev je razdeljenih v 6 tematskih sklopov. V splošnem razdelku so razprave Jurija Fikfaka, Naška Križnarja, Mirka Ramovša in Janeza Bogataja. V prvi razpravi, ki je nekakšen pregled vseh ostalih, Fikfak tudi sam ugotavlja, da se na prvi pogled »zdi skoraj nemogoče opravilo napisati novo delo o maskah«, a vendar je od Kuretovega dela minilo že 20 let in v tem času se je marsikaj spremenilo. Nasploh so šege in navade tisti del načina življenja, ki je podvržen raznim inovacijam in spremembam. Zlasti na področju mask pa lahko ugotovljamo veliko komercializacijo in trženje ter vse manj obrednosti, zato ni čudno, da se mnogi avtorji posvečajo ravno takšnim inovacijam.

Križnar se v članku Skupne prvine pustovalske kulture na primerih vizualne dokumentacije v začetku močno nanaša na Kureta, ocenjuje njegovo delo ter hkrati ugotavlja, da bi se morali etnologi bolj ukvarjati s pomenom maske v celotnem letnem ciklu in da bi morali govoriti o »pustovalski kulturi«. V drugem delu članka pa se osredotoči na primerjavo treh pustovanj z različnih koncev Slovenije (Haloze, Benečija, Istra).

O pomenu in vlogi plesa mask razpravlja Mirko Ramovš, ki podaja pregled osnovnih plesnih oblik, ob čemer poda tudi primere slovenskih šemskih likov ali šemskih skupin. V naslednji razpravi Bogataj opozori na nujnost nove tipologije sodobnih pustnih šeg in jo tudi predstavi. Glede na razmerja med dediščino in inovacijami pojave razdeli v štiri temeljne skupine.

Drugi sklop sestavlja sedem razprav, katerih skupna značilnost je lokacija pustovanj, ki jih obravnavajo. Odvijajo se namreč na severovzhodu Slovenije. Marija Kozar-Mukič, ki se v članku ukvarja z maskami in maskiranjem v Porabju, obravnava tako maske sredozimskega obdobja kot pustno maskiranje, kar je redkost v celotni monografiji. Opiše glavne like ter nakaže nekaj bistvenih razlik med preteklostjo in sedanjostjo, zlasti pa opozori na pomen različnih organizacij pri današnjem maskiranju.

Razprave Maske in šemljenje pod Pohorjem je delo Branka Fuchsa. Za območje so značilni zlasti številni živalski liki, ki jih avtor skuša rekonstruirati za potrebe folklornih skupin. Z živalskimi liki se ukvarja tudi Andrej Brence, ki v razpravi opiše ruse v Halozah in na Ptujskem polju. V svoji drugi razpravi pa se Brence ukvarja z orači iz Zgornjega Gruškovja, ki jih opiše, skozi tekst pa predvsem skuša predstaviti vlogo vodje oračev. Prispevek Brigite Tetičkovič je nastal v okviru diplomske naloge. V prvem delu avtorica poda opis vlaččenja ploha in oračev, drugi del pa je analiza, kjer piše o razlikah med plohariji in orači, o njihovem pomenu in o različnem razumevanju tradicije v različnih skupinah. O pustovanju na Ptuj in v bližnjih vaseh nas seznani Božena Kmetec-Friedl. Predstavlja vloge in naloge posameznih institucij in skupin pri organizaciji ter v obliki terenskih zapiskov opiše desetdnevno prireditev leta 1997.

Zadnja razprava drugega sklopa pa je obsežen Gačnikov strokovni tekst z naslovom Dediščina kurenta med tradicijo in inovacijami. Aleš Gačnik kulturo kurenta analizira v historičnem in primerjalnem pristopu, tako z vidika etimologije kot terminologije, podob ter šeg in navad, v zaključku pa poda najpomembnejše spremembe in novosti v njegovi dediščini. V tretjem sklopu - Koroški, je le en članek. Martina Piko-Rustja razpravlja o tradicionalnih in sodobnih pustovanjih na avstrijskem Koroškem. V članku predstavlja tako nosilce šege kot nekatere oblike pustovanj. V razpravi se dotakne tudi položaja interneta in vpliva medijev na »tradicionalne pustne šege«.

S slovenskim zahodom se ukvarjajo Roberto Dapit, Polona Šega, Barbara Zych, Inga Miklavčič-Brezigar ter Jurij Fikfak. Eden redkih, ki se poleg pustnega dotaknejo tudi sredozimskega maskiranja, je Dapitov članek Pustovanje v Reziji. Pustovanje na Goriškem je obravnavano v treh člankih. Polona Šega opiše »pustove« v Drežnici in tamkajšnje pustovanje leta 1998 ter poda ugotovitve o (ne)spreminjanju likov, pustnega dogajanja in o vlogi fantovščine. Velik poudarek na fantovščini je čutiti tudi pri članku o pustovanju v Drežniških Ravneh, Jezercih in Magozdu, katerega avtorica Barbara Zych poudari tudi pomen dogodka za povezovanje treh vasi. Inga Miklavčič-

Brezigar primerja pustovanja na Goriškem v preteklosti in danes po posameznih krajih. V tem članku se še tretjič srečamo z drežniškimi maskami, saj avtorica skuša nakazati razlike in podobnosti med pustovanji v Drežnici in Drežniških Ravneh. S škoromati se ukvarja Fikfak, ki jih obravnava skozi zgodovino, vse od prvih zapisov do danes.

O »pustnem otoku sredi Dolenjske«, mačkarah, piše Helena Ložar-Podlogar. Primerja pustovanje v dveh krajih (Zagorica in Ponikva) ter skuša analizirati posamezne elemente prireditve.

V zadnjem sklopu monografije pa so razprave in gradiva o pustnih dogajanjih v mestih in trgih. Prva teh razprav se nanaša na pustovanja v Mariboru na koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja. Avtorica Maja Godina-Golija je za glavni vir uporabila časopisne članke, prav tako kot tudi večina piscev razprav zadnjega sklopa. Karla Oder je predstavila pustne šege kmečkega in industrijskega prebivalstva v Prevaljah na Koroškem, kjer je organizirano pustovanje mlajšega nastanka in je nekakšna kritika ljubljanskega centralizma. S pustovanjem v Celju v 20. stoletju se ukvarja Vladimir Šlibar, Tanja Tomažič pa predstavi pust v Mozirju in zlasti tamkajšnje »pustnake«, izbrano skupino imenitnih mož, ki so glavni nosilci pustnega dogajanja od četrtega do petelnice. Stanka Drnovšek je avtorica dveh člankov. V prvem piše o litijskem karnevalu, ki je obiskovalce privabljal 25 let in zamrl leta 1982. Njen drugi članek pa govori o pustovanju v Cerknici, v katerem predstavi predpustni čas, organizacijo in gostovanja ter opiše potek »tradicionalnega karnevala« leta 1996. Z najbolj priljubljenimi družabnimi prireditvami v Ljubljani se v monografiji ukvarja Barbara Šterbenc-Svetina, ki predstavi maškarade v ljubljanskem Grand hotelu Union v prvi polovici 20. stoletja. Opiše tudi najpogostejše maske in jih glede na njihovo značaj razdeli na devet skupin. Osnovne značilnosti pusta v Postojni poda Magda Peršič, s kostanjeviško šelmo pa seznanja Irena Rožman. Po opisu dogodkov od pustne srede do petelnice sledijo strokovne ugotovitve o značilnostih in namenu šelme ter pomen socialnih mrež, ki vplivajo na organizacijo. Ivana Leskovec opiše posamezne like cerkljanske »laufarije« in primerja prireditev danes ter leta 1956, ko je bila po predlogu Nika Kureta obnovljena. Mirjam Gnezda opisuje karneval, ki ga organizira Kulturno pustno društvo Grapa v Idriji, Peter Rustja pa piše o pustu v Trstu in okolici na prelomu stoletij, ki je bil priložnost za poudarjanje etnično-političnih pripadnosti.

V monografiji O pustu, maskah in maskiranju so torej zbrani članki iz, tako časovno kot geografsko, različnih okvirov. Geografsko določilo ni Slovenija kot država, temveč kot kulturni prostor, saj so vanjo vključeni tudi Slovenci zunaj njenih meja. Niti se članki ne ukvarjajo zgolj z danes živimi pustovanji, temveč je opisanih tudi nekaj, ki so že del preteklosti. Tudi vsi ostali elementi posameznih pustovanj se zelo razlikujejo. Če opisana pustovanja skušamo razvrstiti v Bogatajevo tipologijo pustnih šeg in navad, zlahka opazimo, da v knjigi najdemo primere za prav vsako skupino, ali povedano drugače, bralec si lahko prebere tako članke o tradicionalnih, kot tudi o sodobnih oblikah pustovanja, o komercialnih, folklorističnih in družabnih.

S primerjavo obeh del ugotavljam tudi to, da je Kuret v knjigo vključil obsežen uvod, v katerem se ukvarja z zgodovino mask in maskiranja po svetu. Prične z lovci, ki so maske uporabljali kot pripomoček za dober ulov, in nadaljuje vse do razvoja karnevalov v italijanskih mestih v 18. stoletju, zaključuje pa s sodobnimi

pojavi. V uvodu Kuret piše tudi o tipologiji, nalogah in pomenih mask. Marsikateri bralec bo podoben članek pogrešal v monografiji O pustu, maskah in maskiranju. V njej namreč bralec ne more prebrati zakaj, od kdaj in od kod maske. Bralec je že v predgovoru seznanjen s Kuretovo monografijo, po kateri lahko poseže vsak, ki ga tema bolj zanima, saj delo nima namena ponavljati že zapisanih znanj. Konec koncev gre za dopolnitev Kuretovega dela z novimi spoznanji, ne pa ponovno pisanje starih spoznanj.

Kuretovo delo je bolj obširno tudi kar se tiče časovne opredelitve mask. Poleg pustnih namreč obravnava tudi maske sredozemskega časa. V zbirki razprav in gradiv pa se s temi maskami posredno ukvarja le peščica avtorjev. Razlog je verjetno tudi ta, da se ti šemski liki niso ohranili v takšni meri, kot maškarke ob pustu.

Pri bibliografiji o obravnavani tematiki pa se ne moremo ozko usmeriti zgolj na Nika Kureta. Pust in maske so namreč tema, o kateri so raziskovalci vedno pisali. Izšlo je že precej različnih del, tako monografij kot člankov, vsem pa je skupno predvsem to, da se v veliki večini ukvarjajo s »tradicionalnimi oblikami maskiranja«, torej tistimi, ki se v določenem kraju konstantno pojavljajo že daljše obdobje. V obravnavani monografiji kar nekaj avtorjev posebej obravnava dosedanje raziskovalce posameznih pojavov.

Irena Rožman pa je prišla do sklepa, da so raziskovalci in zapisovalci pustnega dogajanja v Kostanjevici na Krki po izidu Kuretove monografije njegovo besedilo »bolj ali manj dobesedno prepisovali«, in so zato vsi ostali viri (npr. časopisne novice) lahko le pomožni. Tudi to kaže na potrebo po ponovni obravnavi posameznih pustovanj. Glavni temelj teh novih raziskav pa naj bo terensko delo (opazovanje z udeležbo), potem pa zgolj oziroma kvečjemu primerjava lastnih ugotovitev s Kuretovimi. Slovenija je majhna, a vendar prevelika za celovito raziskavo tako mnogoterega pojava, kot so pustovanja. Zdi se mi, da so maskiranja ena redkih šeg in navad, ki so se v zadnjem času spet množično razširila, ne v svoji »tradicionalni« obliki, temveč kot vrsta zabave in vsesplošnega norenja. Ni otroka, ki na pustno soboto ne bi nosil maske, v vaseh pa je še kako živo sprehajanje otrok od hiše do hiše. Na drugi strani pa se odrasli v inovativnih maskah množično udeležujejo večernih prireditev, plesov in zabav, na katerih pa se pojavlja tudi nov element: izbiranje najboljših maske.

Novo nastala monografija o pustu na Slovenskem je vsekakor izpolnila svoj cilj. Nadgradila je Kuretova spoznanja, kjer se je to dalo, in vključila nove, sodobnejše pojave. Delo je (bo) vsekakor veliko pripomoglo pri nadaljnjih raziskavah. Kljub doseženemu cilju pa Maske slovenskih pokrajin še naprej ostajajo tisti temelj, ki naj ga spozna vsak, ki se ali se bo ukvarjal s pustovanji. Knjiga *O pustu, maskah in maskiranju* pa je nadaljevanje Kuretovega dela in hkrati začetek novih raziskav s področja pustnih prireditev.

Ne smemo pozabiti, da so nove oblike pustnih šeg ali »dediščina za sodobnost« prav tako potrebne pozornosti in da so nujne raziskave sodobnih prireditev, ne le pustnih, temveč prireditev, ki se odvijajo prek celega leta.

Če povem na kratko: zadnji čas je že bil, da se napiše kaj tudi o novejših oblikah pustovanj, kar je tej monografiji odlično uspelo.